

הרב יעקב אריאל

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות*

למען אחי ורעי –

הכואבים על שוממותך ובוכים על שברידך

המחזיקים בשולידך ומתאמצים לאחוז בסנסני תמרידך

אשרי המחכה ויגיע ויראה עלות אורדך ויבקעו עליו שחרידך.

(עפ"י ריה"ל)

הקדמה

- א. קדושתה של אשקלון ודרומית לה
- ב. שיטת הרמב"ם ביחס לאשקלון
- ג. באור דברי הגמ' על הים שכנגד א"י
- ד. הכרעת הפוסקים למעשה בענין אזור עזה
- ה. מצות ישוב הארץ באזור זה
- ו. סיכום שיטות הראשונים במצות הישיבה בארץ

הקדמה

באשר לקדושת חבל עזה: האם היא קדושה בקדושת ארץ ישראל כמו שאר חלקי הארץ, האם חייבים לקיים בה את המצוות התלויות בארץ, או שמפני היותה קדושה עולי מצרים ואין מקיימם בה את מצוות הארץ מעיקר החיוב, היא קדושה פחות. מכאן יש כאלה שמהרהרים בזיקתה לארצנו, ובמחויבות שלנו ליישב חבל ארץ זה, על כל המשתמע מכך – אפילו למסור אותו חלילה לאויבינו-רוצחינו, שמנסים שנים רבות במלחמה לגרשנו ולא עלתה בידם. בתשובה זו נברר את קדושת המקום וחיוב ההתיישבות ומסירות הנפש על חבל עזה, ויהיו בירורי הדברים חיזוק לאחיזת עם ישראל

* עריכה מתוך הספר באהלה של תורה (ח"ג סי' ב), המאמר נכתב עוד בזמן שהרב כיהן כרה"י בישיבת ימית בעיר ימית ת"ו, ופורסם לראשונה בכרך תחומין, ב.

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

בארצו, ברכה והוקרה לתושבי חבל עזה על מסירותם, הוקרה על זקיפות קומתם להנחיל לעם ישראל חבל ארץ זה שמאז ומתמיד היה קשה לנחול אותו.

א. קדושתה של אשקלון ודרומית לה

שיטת רוב הראשונים היא שאשקלון נתקדשה בקדושה ראשונה בלבד. שנינו במס' גיטין (ב ע"א):

המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם...
ר' יהודה אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח. מאשקלון לדרום
ואשקלון כדרום. מעכו לצפון ועכו כצפון.

ובתוס' (ד"ה ואשקלון):

הקשה ר"ת דאשקלון מא"י היא, דכתיב ביהושע (י"ג): "זאת
הארץ הנשארת וגו' האשדודי והאשקלוני", וכתיב: "הפילה
לישראל לנחלה כאשר צויתיד, ואח"כ לכדוה", כדכתיב בשופטים
(א): "וילכוד יהודה את עזה ואת אשקלון ואת גבולה". ואומר ר"ת
דעולי בבל לא כבשוה, כדאמר בחולין (ז' א') גבי בית שאן, הרבה
כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל.

כן תירצו הראשונים על אתר, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, תוס' רי"ד ותוס'
הרא"ש והמאירי. ולדעתם, מאשקלון דרומה נתקדשה הארץ **בקדושה ראשונה**
בלבד ולא בקדושה שניה. וה"ה לאזור מעכו צפונה, הנזכר באותה משנה.

אך שם (ז ע"ב) מקשה הגמרא:

למימרא דעכו לצפונה דא"י קימא. ורמינהו, היה מהלך מעכו
לכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת
במעשר ושביעית... משמאלו למערב הדרך טמאה משום ארץ
העמים ופטורה ממעשר ושביעית?¹

1. כך היא גירסת הגר"א, יעוי"ש שיש גורסים להיפך.

הרב יעקב אריאל

ולכאורה מה הסתירה, אמנם עכו היא הגבול הצפוני של א"י שנתקדשה ע"י **עולי בבל**, אך האזור צפונית לעכו נתקדש ע"י **עולי מצרים** בלבד, ולכן חייב במעשר ושביעית וטהור משום ארץ העמים? ובשלמא לשיטה האחרונה בתוספות (חולין ו ע"ב) שדין מקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד, ולא נתקדש בקדושה שניה, כדין חו"ל ופטור מתרו"מ, קושית הגמ' קושיה אלימתא היא, ואין לישיב כמו שכתבנו, שאפילו אם נאמר שהאזור נתקדש בקדושה ראשונה בלבד הוא פטור ממעשר מעיקר הדין. אך לשיטת הרמב"ם (הל' תרומות א, ה) שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד ולא נתקדש בקדושה שניה חייב בתרו"מ (חוץ ממקומות מסוימים כגון, אשקלון ובית שאן) קושיתנו במקומה עומדת. מה הסתירה, יתכן שעכו היא גבול עולי בבל וכזיב היא גבול עולי מצרים? וכן קשה לשיטת הרשב"א ודעה ראשונה בתוס' (חולין שם) שחייב תרו"מ ישנו גם במקום שלא נתקדש בקדושה שניה של עולי בבל?

אפשר אולי לומר שקושית הגמ', לשיטה זו, אינה **מחויב תרו"מ** צפונית לעכו, שחייב זה אינו מוכיח כלום וכנ"ל, אלא הקושיה היא מדברי התוספתא שהאזור **טהור מטומאת ארץ העמים**, ולדעת המקשן מקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד ולא נתקדש בקדושה שניה צריך להיות **טמא** בטומאת ארץ העמים (וכשיטת המהרי"ט שהובאה במל"מ הל' טומאת מת יא, ו). ויפה הקשה המקשה על המשנה, למימרא דעכו היא הגבול הצפוני של קדושה שניה, והרי בתוספתא שנינו, שהמהלך מעכו לכזיב **טהור** משום ארץ העמים וע"כ נתקדש המקום בקדושה שניה, וא"כ לא עכו היא גבול קדושה שניה אלא כזיב, והתוספתא סותרת את המשנה? ותירוץ הגמ' הוא שאין הכי נמי כזיב היא גבולה הצפוני של קדושה שניה, אלא שרצועה נפקא מעכו לכזיב, שלא נתקדשה בקדושה שניה וטמאה משום ארץ העמים, ולכן נקטה המשנה עכו ולא כזיב.

ראיה לדבר שהרשב"א סובר כמהרי"ט, שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד ולא נתקדש בקדושה שניה טמא משום ארץ העמים, ממש"כ בפסקי חלה (שער ד, ב, ד"ה כמה) שחלה המופרשת במקום שנתקדש בקדושה ראשונה **נשרפת**, לפי שהופרשה בארץ שלא קידשוה עולי בבל, וע"כ סובר שמקום זה טמא ולכן החלה נשרפת.

ב. שיטת הרמב"ם ביחס לאשקלון

כאמור, הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה) סובר שחיוב תרו"מ חל גם במקומות שנתקדשו בקדושה ראשונה בלבד, ואם כן אין להסביר לפיו את קושית הגמ' בגיטין (ז ע"ב) מחיוב תרו"מ צפונה לעכו.

אפשר לומר שאין הכי נמי, הרמב"ם חולק על פירוש התוס' הנ"ל בדברי המשנה הראשונה של מס' גיטין, וסובר שעכו היא גבול **עולי מצרים** (ראה הל' תרומות א, ז). לכן יפה מקשה הגמ' סתירה בין המשנה הסוברת שעכו היא גבול עולי מצרים, לבין התוספתא הסוברת שכזיב היא גבולם הצפוני של עולי מצרים. ולפי הרמב"ם כך גם בדרום, אשקלון היא גבולם הדרומי של **עולי מצרים**, וכל האזור דרומית לאשקלון הוא כחול"ל ולא נתקדש, ומה שהוכיחו התוס' שאשקלון ועזה נכבשו ע"י ישראל, יסבור הרמב"ם שלא היה כאן כיבוש גמור אלא הכנעה להעלאת מס ותו לא, לכן לא נתקדשו מקומות אלו.² אך לאור האמור לעיל בדעת הרשב"א אפשר שאף הרמב"ם יסבור כי לעולם עכו היא גבול עולי בבל בלבד, וכשיטת רוב הראשונים בריש גיטין, ושאלת הגמ' היא מטומאת ארץ העמים, שהרי אף הרמב"ם סובר כמהרי"ט שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה ולא בקדושה שניה טמא משום ארץ העמים, וכמו שהוכיח המל"מ (הל' טומאת מת שם) מדברי הרמב"ם (הל' ביכורים ה, ח), שחלה שהופרשה באזור זה נשרפת, וכמוכח להלן:

א. הל' מעשר (יג, ג): "כשגזרו על הדמאי לא גזרו אלא על פירות הארץ שהחזיקו בה **עולי בבל** בלבד שהוא **מכזיב** ולפנים, וכזיב עצמה כלחוץ. וכל הפירות הנמצאות מכזיב ולחוץ פטורין מן הדמאי".

ב. הל' ביכורים (ה, ח): "כל הארץ שהחזיקו בה **עולי בבל** עד **כזיב** מפרישין בה חלה אחת כשיעור והיא נאכלת לכוהנים. ושאר א"י שהחזיקו בה **עולי מצרים** ולא עולי בבל, שהוא **מכזיב ועד אמנה** מפרישין בה שתי חלות".

2. ועיין מש"כ בזה מו"ר הגר"ש ישראל, בחוברת מורשה ד, ובספרו ארץ חמדה עמ' עג.

הרב יעקב אריאל

ג. הל' שמיטה ויובל (ד, כו): "כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה, וכל הספיחין שצומחין בו אסורים באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא **עולי מצרים** בלבד, שהוא **מכזיב ועד נהר ועד אמנה**, אע"פ שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים".

ד. הל' תרומות (א, ח): "מהיכן החזיקו **עולי בבל**? מכזיב ולפנים כנגד המזרח. ומכזיב ולחוץ עד אמנה, והיא אמנום, עד הנהר, והוא נחל מצרים, לא החזיקו בו".

ע"כ צ"ל שמה שכתב הרמב"ם (הל' תרומות א, ז): "איזוהי ארץ שהחזיקו בה **עולי מצרים**: מרקם שהוא במזרח א"י עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום א"י עד עכו שהיא בצפון". אין כוונתו לומר שאלו גבולות עולי מצרים, שהרי אלו גבולות **עולי בבל**, וכמו שמוכח מכל המקומות הנ"ל, אלא רצונו לומר שאלו גבולות עולי מצרים **ללא כל ספק**, כי כל מה שבגבול עולי בבל הוא בהכרח גם בגבול עולי מצרים, וכדברי הגמ' בחגיגה (ג ע"ב): "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל". רצונו לומר, אפוא, שעכו ואשקלון הם גם מגבול עולי מצרים ולא רק מגבול עולי מצרים בלבד³, ומעכו צפונית ומאשקלון דרומה יש מקומות שלא התקדשו בקדושה שניה, כגון הרצועה מעכו לכזיב. (וכבר העלה כך החזו"א בשביעית סי' ג, יח, והאריך בזה אחי, הרב ישראל שליט"א, בספרו על גבולות הארץ).

לפי מה שהעלינו עד כה, לדעת הרמב"ם, גבול א"י שנתקדש בקדושה ראשונה בצפון אינו עכו אלא טורי אמנום. אלא שלפי"ז יהיו דבריו מוקשים. שהוא פסק כתוספתא המובאת בגיטין (ז ע"ב): "היה מהלך מעכו לכזיב, כל הארץ שעל ימינו שהוא מזרח הדרך הריהי בחזקת חו"ל וטמאה משום ארץ העמים ופטורה מן המעשר ומן השביעית" (הל' תרומות א, ז). ואם כנים דברינו שצפונית לעכו התקדש המקום בקדושה ראשונה מדוע **נפטר** ממעשר ושביעית, הרי לשיטת הרמב"ם (שם, הל' ה) כל מקום שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל

3. דוגמה דומה להסבר כזה, ראה בתירוץ של רב נחמן בר יצחק (מכות כג ע"א) – הערת עורך תחומין.

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

חייב במעשר ובשביעית? (ועיין במעדני ארץ להגרש"ז אוירבך, הל' תרומות כאן). וי"ל בכמה אופנים:

א. הרצועה מימין לדרך, עד מקום שידוע לנו שהוא מא"י לא התקדשה **מעולם**, אפילו לא בקדושה ראשונה (אלא שלפי"ז קשה מדוע נקטה התוספתא רק רצועה מעכו עד **כזיב**, ולא מעכו עד אמנה – היא טורי אמנום – צפונית יותר? ועיין חזו"א שביעית ג, יח).⁴

ב. חיוב מעשר ושביעית במקום שנתקדש קדושה ראשונה בלבד, ולא התקדש בקדושה שניה שונה מחיובם במקום שנתקדש גם בקדושה שניה, עד שאפשר לומר **שיחסית** למקום שנתקדש גם בקדושה שניה, המקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד נחשב למקום **פטור**. כגון לענין הפרשה מפירות שגדלו במקום שנתקדש בקדושה ראשונה על פירות שגדלו במקום שנתקדש בקדושה שניה, שהיא כהפרשה מהפטור על החיוב. (אמנם הלכה זו אינה מפורשת ולא נפסקה ברמב"ם, אולם בפוסקים האחרונים הובאה, עפ"י המל"מ בסוף דבריו בהל' תרומות יא, יז). וכן מה שמצינו לענין דמאי שמקום שנתקדש קדושה ראשונה בלבד פטור מדמאי, וה"ה לענין שביעית, מצינו קולות שונות במקום קדושה ראשונה בלבד, כגון ספיחין ועוד (ועיין להלן).

ג. יתכן שהמדובר במעשר ושביעית בקרקע של **גוי**, שבמקומות שלא נתקדשו בקדושה שניה יש קנין לגוי להפקיע ממעשר ושביעית כמו בסוריא, ולכן פטורים מחיובים אלו (עין בספר מור וקציעה להגריעב"ץ או"ח סי' שו).

ונמצא אפוא שגם הרמב"ם סובר כרוב הראשונים שעכו ואשקלון הינם גבולות עולי בבל בלבד, ואילו גבולות עולי מצרים הם טורי אמנום ונחל מצרים.

4. נ"ל שהוא משום הסיפא כמובא ברמב"ם שם, "וכל הארץ שעל שמאלו... בחזקת א"י...". וחזקה זו קיימת עד כזיב, עכ"פ להסבר זה בדעת הרמב"ם יש הבדל בין גבולות הציווי שבפר' מסעי לבין גבולות קדושה ראשונה של עולי מצרים. ובשאלה זו נחלקו הפוסקים. ראה במעדני ארץ הנ"ל ובספר משנת יוסף על מסכת שביעית, ח"ב עמ' קי"ח. לשאלה זו חשיבות גם לגבול דרום כמובא להלן – הערת עורך תחומין.

הרב יעקב אריאל

ג. באור דברי הגמ' על הים שכנגד א"י

וכן יש להוכיח, שגבולות קדושה ראשונה אינם עכו ואשקלון, מסוגית הגמ' בגיטין (ח ע"א). הגמ' הקשתה (שם ז ע"ב) סתירה בין שתי ברייתות, תנא חדא המביא גט בספינה כמביא בא"י, ותניא אידך כמביא בחו"ל? ותשובת הגמ' (שם ח ע"א) שהברייתא האומרת כמביא בחו"ל סוברת כרבנן, שהים שכנגד א"י התקדש רק עד החוט המתוח מטורי אמנום ועד נחל מצרים, והברייתא האומרת כמביא בא"י סוברת כר' יהודה שכל הים שכנגד א"י התקדש בקדושת הארץ, אולם גם הוא סובר שנקודות הגבול הן טורי אמנום בצפון ונחל מצרים בדרום. ואידך יתכן לומר שעכו (או כזיב) ואשקלון הן נקודות הגבול בצפון ובדרום ביבשה, ואילו טורי אמנום ונחל מצרים, הנמצאים הרחק מעכו ואשקלון, יהיו נקודות הגבול בים. אלא ע"כ גבולות א"י הן טורי אמנום ונחל מצרים, הן ביבשה והן בים.

מיהו יש להקשות לשיטת התוס' ורוב הראשונים בתחילת גיטין, שסברו שאשקלון ועכו הן גבולות עולי בבל בלבד, משום שלענין גט לא קדושת הארץ היא הקובעת אלא הבקיאות לשמה ומציאותן של שיירות, ואלו תלויות במציאותו של יישוב יהודי רצוף ולא בקדושת הארץ. אלא שמקדושה שניה מאחר שנעשתה ע"י חזקה ולא ע"י כיבוש, כלומר ע"י יישוב יהודי בארץ, ממילא היא גם סימן למציאותם של יהודים בקיאים לשמה ולתדירותן של השיירות, ואילו קדושה ראשונה שנעשתה ע"י כיבוש ולא ע"י חזקה אינה יכולה להוות סימן ליישוב יהודי רצוף, וממילא לא לבקיאות לשמה ולא למציאותן של שיירות, וא"כ כיצד תירצה הגמ' (שם, ח ע"א) את הסתירה בין הברייתות בתלותה אותן במחלוקת ר' יהודה ורבנן, הרי הקו המתוח בין טורי אמנום לנחל מצרים הוא גבול קדושה ראשונה, ואילו לענין הבאת גט, התלויה במציאותו של היישוב בזמן המשנה, יכולה להוות סימן רק לקדושה שניה, שהיא מעכו (או כזיב) לאשקלון?

מו"ר הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל, ארץ תמדה (עמ' נד) כותב שלדעת חלק מהראשונים אין צורך לכבוש כל מקום בא"י כדי לקדשו בכיבוש, אלא די בכיבוש חלקי של הארץ כדי לקדש את כל הארץ. ולדידם י"ל שהים שממול א"י התקדש ע"י כיבוש חלק מהארץ, ולפי"ז לא היה צריך לכבוש את טורי

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

אמנום ונחל מצרים **בפועל** כדי לקדשם, וממילא גם הם שכנגד התקדש בקדושת א"י. אך אם הרמב"ם חולק על תוס' וסובר שעכו ואשקלון הם גבולות קדושה ראשונה, ע"כ סובר שהיתר לא התקדש, כי צריך כיבוש **בפועל** לדעתו על כל מקום ומקום (והדבר מדויק גם מלשון הרמב"ם בהל' תרומות א, ב – א"י האמורה **בכל מקום** היא בארצות שכיבשן מלך ישראל וכו', – וכמש"כ בארץ חמדה עמ' עא) וא"כ מדוע התקדש הים שמטורי אמנום עד נחל מצרים? אמנם אפילו לסוברים שבכיבוש חלקי מתקדשת כל א"י לגבולותיה, ע"כ זהו רק בקדושה **ראשונה** שהיתה ע"י כיבוש **רבים**, אך בקדושה **שניה** שהיתה ע"י חזקה **אישית** של כל אחד ואחד לא התקדש אלא המקום שהחזיקו, והיתר הרי לא התקדש, וא"כ איך אפשר לומר שבקדושה שניה התקדש הים מנחל מצרים עד טורי אמנום?

ואפשר לומר בשני אופנים:

א. הגמ' לא הביאה את טורי אמנום ונחל מצרים אלא **לדוגמא** בעלמא מקדושה ראשונה, שגם הים שכנגד א"י מתקדש, או עד קו אורך מסוים לרבנו, או בין שני קווי רוחב לר' יהודה. ובאמת בקדושה שניה לא התקדש הים אלא כנגד עכו (או כזיב) ואשקלון. לר' יהודה כשיטתו ולרבנו כשיטתם.

ב. כיון שהים לא נכבש בפועל ממש, קדושת א"י חלה עליו ממילא והיא מסתעפת מקדושת היבשה שמולו (וכמו שמצינו במדיניות, שלכל ארץ יש גבול של מים טריטוריאליים השייכים לאותה ארץ, כן יש, להבדיל, גם בהלכה גבול של מים בים המתקדשים ע"י א"י שממולם). ומכיון ששיעור זה הוא **קבוע** אין הוא תלוי בגבול הקדושה ביבשה, וכל שהיבשה מתקדשת מתקדש ממילא גם הים לפי שיעורו הקבוע. ונמצא לפי"ז שאע"פ שבקדושה שניה גבולות היבשה היו עכו ואשקלון, שיעור הים שהתקדש היה כבקדושה ראשונה מטורי אמנום ועד נחל מצרים.

אולם לשני התירוצים שתירצנו הכרח לומר שגבולות קדושה ראשונה היו טורי אמנום ונחל מצרים, וע"כ מה שציין הרמב"ם את עכו ואשקלון לא היתה כוונתו לציין את **קצה** הגבול, אלא את תחומו **הפנימי המשותף** לעולי בבל ולעולי מצרים, כי כל מה שנכבש ע"י עולי בבל היה **ודאי** בתחום עולי מצרים, אלא שעולי מצרים זכו להרחיב את הגבול גם מעבר לנקודות אלו וכנ"ל.

הרב יעקב אריאל

ובשני תירוצינו הנ"ל, נלענ"ד, שנחלקו תירוצי התוס' (גיטין ח ע"א, ד"ה רבי יהודה: שהקשה רבנו פטר לר"ת, שלר' יהודה היו בני צרפת חייבים בתרו"מ, ובתירוצם הראשון כתבו שלא הכל כבשו עולי בבל, משמע שצריך כבוש בפועל גם בים. ובתירוצם השני כתבו שרק האיים שבים התקדשו ולא היבשות, וזה משמע כתירוצנו השני שאין צורך בכיבוש בפועל בים).

ד. הכרעת הפוסקים למעשה בענין אזור עזה

וכן היא גם הכרעת הפוסקים האחרונים, שאזור עזה התקדש בקדושה ראשונה ולא התקדש בקדושה שניה:

א. הרדב"ז (ח"ד סי' אלף קה) פסק שעזה חייבת בתרו"מ משום שנתקדשה בקדושה ראשונה. ועיקר ראייתו מגיטין ח ע"א שמטורי אמנום ועד נחל מצרים חייבים בתרו"מ.

ב. המהרי"ט (ח"א סי' מז), אע"פ שחולק על הרדב"ז וסובר שעזה פטורה מתרו"מ ואין בה מצות ישיבת הארץ, מודה לו בענין הקדושה וסובר שאכן עזה נתקדשה בקדושה ראשונה, אלא שלא נתקדשה בקדושה שניה ולכן פטורה מתרו"מ. ומחלוקתם כנראה תלויה במחלוקת הרמב"ם והתוספות. הרמב"ם (הל' תרומות א, ה) – סובר שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה חייב בתרו"מ מדרבנן. והתוס' (חולין ו ע"ב) – סוברים שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה דינו כחול"ל, וכשנהגו להפריש תרו"מ בחול"ל הפרישו גם בו, וכשלא נהגו להפריש תרו"מ בחול"ל לא הפרישו גם בו.

ג. הריעב"ץ (במור וקציעה או"ח סי' שו) סובר אף הוא כהרדב"ז שעזה נתקדשה בקדושה ראשונה, ויתכן אפילו שבקדושה שניה. אלא שקדושה שניה באזור זה נעשתה ע"י החשמונאים בכיבוש מלחמה ולא בחזקת ישוב ולכן קדושה זו בטלה עם החורבן, כשם שבטלה קדושה ראשונה מאותה סיבה. עכ"פ בקדושה ראשונה נתקדש האזור וחייב בתרו"מ. (ועיין ספרו לחם-שמים, המשנה הראשונה בגיטין, ובהגותיו לסנהדרין עא ע"א).

ד. ר' יהושע מקוטנא (שו"ת ישועות-מלכו יו"ד סי' סו ו-סז) מוכיח מהפוסקים שהובאו ע"י התוס' בתחילת גיטין שעזה נתקדשה בקדושה ראשונה ונוהגת בה מצות ישיבת הארץ.

ועיין חזון-איש (שביעית, ג יח) שכתב שאין לדעת כיום את הזיהוי המדויק של השמות הקדומים, ולפי"ז יש מקום להסתפק אם עזה של היום היא

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

אותה עזה שעליה נאמר במקרא והוזכרה בפוסקים. ואם כי הצדק עם החזו"א באשר לזיהויים **המשוערים** ע"י החוקרים על סמך שמות ערביים שצלילם דומה לשמות המקוריים, אך גם הוא יודה שבמקום שיש **מסורת** רצופה סומכים על הזיהוי. שהרי אין להעלות על הדעת, למשל, שירושלים של היום אינה ירושלים של דוד ושלמה. כמו"כ י"ל שעזה שעליה נחלקו הרדב"ז והמהרי"ט **למעשה**, היא אותה עזה הידועה לנו מהתנ"ך והתלמוד. יש בדינו מסורת רצופה על קהילה יהודית בעזה מימי הרדב"ז והמהרי"ט עד מאורעות תרצ"ו.

ה. מצוות ישוב הארץ באזור זה

סברת המנחת-חינוך שהוזכרה לעיל, שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד, אין בו קדושת הארץ לא רק לתרו"מ ושביעית אלא גם לאיסורים אחרים, כגון לא תחנם, וכן לענין הוראה (עיין מנ"ח מ' קב) אינה מוסכמת לענ"ד על כל הפוסקים, והדבר שנוי במחלוקת.

בתשובת מהר"ם גלנטי (סי' נז) כתב להתיר מכירת שדות צפונית לנהר קסמייה, ליד צידון, לנוכרים בשביעית (מתוך הנחה שאזור זה נתקדש בקדושה ראשונה ולא נתקדש בקדושה שניה) ונחלק עליו בשו"ת שמן המור לר' מרדכי רוביו (סי' ד) וכתב שאין סברה לחלק בין מקום שנתקדש קדושה ראשונה בלבד למקום שנתקדש גם בקדושה שניה. (עי' כרם ציון השלם אוצר השביעית עמ' כו-כח).

ובמס' ע"ז (כא ע"א) מבואר שלמ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, האיסור למכור שדות לנוכרים בסוריה הוא **מהתורה** כלומר שהכיבוש מחיל את האיסור לא תחנם גם **מעבר** לגבול א"י, וא"כ ה"ה שהוא מצמצם את האיסור גם **בתוך** א"י רק למקומות שנכבשו כדיון, וגם איסור זה דינו כתר"מ, שאין הוא תלוי בקדושת העצמית של א"י אלא בחיוב תרו"מ ושביעית, ולכן אין הוא תלוי בגבולותיה הטבעיים של א"י, אלא בגבול הכיבוש, הן לצמצום והן להרחבה.

אמנם הרדב"ז על הרמב"ם (הל' תרומות א, ג) כתב, שרק לענין תרו"מ מועיל כיבוש רבים בחו"ל אך לא לדברים אחרים. משמע שסובר שלדין אין הכיבוש בחו"ל מועיל לאיסור לא תחנם, וא"כ ה"ה שאינו מצמצם את האיסור בארץ עצמה.

הרב יעקב אריאל

וכמו"כ מנוגדת סברת המנ"ח לדעת הכפתור ופרח, הסבור שקדושתה העצמית של א"י אינה תלויה בכיבוש והיא קיימת גם באזור זה שלא נתקדש בקדושה שניה, (עיין כפתור ופרח פרק י ומבוא לשבת הארץ פט"ו). וכבר העיר על כך ר' יהושע מקוטנא (ישועות מלכו יו"ד סי' סז) מדברי התוס' (גיטין ב ע"א), שהוכיחו מר' אבא שהיה מנשק כיפי דעכו ומרבנן שהיו נפטרים זה מזה בעכו, שעכו לא נתקדשה ע"י עולי בבל, וקשה והרי קדושת הארץ ומצות ישיבתה אינם תלויים בכיבוש עולי בבל, אלא בכיבוש עולי מצרים שחפף (או היה קרוב לכך) את גבולות הארץ כפי שנקבעו בתורה? וכנראה סוברים התוספות שמצוות ישיבת הארץ וחיבתה תלויות במקום שחייב במצוות, ובמקום שפטור ממצוות אין מצוות ישיבה וחיבה נהגות. (וכן היא דעת הרשב"ם [ב"ב צא ע"א], שאסר לצאת מא"י משום "שמפקיע עצמו מהמצוות"⁵).

אולם הרמב"ן בליקוטיו לגיטין ב ע"א כתב, שאפילו למ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא לענין תרו"מ, אעפ"כ בחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה. כך גם דעת הכפתור ופרח פרק ז.

כנראה מחלוקת עקרונית היא בין הראשונים בענין זה: הרמב"ן, הכפ"פ, והתוס' רי"ד (הסובר אף הוא שעכו נתקדשה ע"י עולי מצרים) סוברים שמצות ישיבת הארץ אינה תלויה בכיבוש ולא במצוות התלויות בארץ, אלא בקדושתה העצמית של א"י. דעת התוספות, הרשב"א והר"ן (שאף הם סוברים כהתוס') שמצות ישיבת הארץ תלויה בכיבוש ובמצוות התלויות בארץ (ועל' בית-הלוי סוף ח"ב שתלה בשאלה זו, אם ישיבת הארץ היא מצוה עצמית או אמצעי לקיום המצוות התלויות בה, את השאלה אם נשים חייבות במצוה

5. וכ"ה דעת המהרי"ט בח"א סי' מ"ז. באשר לרשב"ם נ"ל שאין ראייה, שכן בשאלה כזו עסק כבר הרשב"ץ (ח"ג סי' ר). האם היום נוהג דין המשנה "הכל מעלין לא"י" כאשר אין מצוות התלויות בארץ נוהגות בה מן התורה? ותירוצו הראשון הוא: "והי' אפשר לומר שמצות דירה היא במקומות שחייבה בהם תורה מעשרו' ואע"פ שנפטרו בבטול קדושתה..." – הערת עורך תחומין.

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

זו או פטורות ממנה. ועיין ביאור הגר"א אה"ע סי' עה ס"ק יז, שמשמע לכאורה להיפך ממנו. יעוי"ש).

הרמב"ם שלא מנה את מצות ישיבת הארץ במניין המצוות וסובר כנראה כהתוס', שאינה מצוה עצמית אלא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ, סובר בכל זאת שסגולת הארץ וקדושתה שאינן תלויות בכיבוש עולי בבל אלא בכיבוש עולי מצרים (הקרוב יותר לגבולות שפורטו בתורה). למשל, בענין הסמיכה כותב הרמב"ם (הל' סנהדרין ד, ו): "וכל א"י שהחזיקו בה **עולי מצרים** ראויה לסמיכה" (והרדב"ז שם הוסיף: וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת א"י, וכהכפ"פ). ואף אם נאמר שמצות ישיבת הארץ תלויה בחיוב תרו"מ הרי לשיטת הרמב"ם, כל מקום שנכבש ע"י עולי מצרים חייב בתרו"מ מדרבנן. וההבדל שבין כיבוש עולי בבל לכיבוש עולי מצרים, לדעתו, הוא בין חד דרבנן לבין תרי דרבנן (עין תוס' מגילה יט ע"ב, וטורי אבן שם, ומש"כ לעיל אות ב בשם המל"מ הל' תרומות ה, יז).

ומדברי הרמב"ן בסהמ"צ בהוספות למ"ע ד עולה, ששני חלקים במצות ישוב הארץ, האחד אקטיבי, שלא נניחנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, והשני פסיבי, דירת הארץ. ומסתבר שהחלק הראשון הוא אמצעי לשני, שכדי שנוכל לקיים את מצות ישיבת הארץ כהלכתה עלינו לעסוק בישוב הארץ והכשרתה לשיבה, שנוכל לשבת בה כאדם העושה בתוך שלו (ועיין ישועות מלכו סי' סו). ואפילו לשיטות הסוברות שקידוש הארץ לא נעשה ממילא, אלא ע"י קידוש פה בביה"ד הגדול, ע"כ צריך לומר שתפיסת הארץ בחזקה כדי שאפשר יהיה לקדשה אח"כ כדון, היא אמצעי הכרחי למצות ישיבת הארץ ולא נוכל להרחיב את גבולנו ולהגיע לגבולותיה הרחבים של א"י כמובטח לאברהם אבינו, מבלי שניישב את הארץ, ונתפוס בה חזקה. וכשם שהמלחמה לשם הרחבת גבולות הארץ היא מלחמת מצוה לפי הרמב"ן, כן גם ההתנחלות וההתיישבות הן חלק מאותה מצוה. ובזה יודו להרמב"ן גם הראשונים האחרים, כגון התוספות הרשב"א והר"ן, שאע"פ שלדעתם אין כרגע מצות **ישיבת הארץ** בגבולות עולי מצרים, אך מצות **יישוב הארץ**, שנועדה לתפוס בחזקה את המקום כדי שנוכל לע"ל לקיים בו את מצות ישיבת הארץ כהלכתה, גם הם יודו שהיא חלה על כל מקום בגבולות א"י שנזכרו בפרשת מסעי.

הרב יעקב אריאל

ועוד י"ל שאפילו לדעת התוס', התולים את מצות ישיבת הארץ בחיוב המצוות בקדושה שניה, מסתבר שכוונתם רק לומר שיש **עדיפות יחסית** למקום שנתקדש קדושה שניה על פני מקום שנתקדש קדושה ראשונה בלבד, ולכתחילה יש לשבת במקום שנתקדש בקדושה שניה ולא לצאת משם, אולם אין איסור יציאה למקום שנתקדש בקדושה ראשונה כדין יציאה לחו"ל ממש. ודבר זה יש ללמוד מדברי הריטב"א בתחילת גיטין⁶:

אבל עכו בודאי מכיבוש שני היתה, וכדאמרינן בשלהי כתובות ר' אבא מנשק כיפי דעכו, אלמא בקדושתה היתה, ואם לא כבשוה לא היתה קדושה, דהא קי"ל דקדושה ראשונה שקידש יהושע קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא? ויש לפרש, דמשום הא לא אירייה, דאפשר דלא כבשוה, ואע"פ שבטלה קדושתה, חיבת הארץ לא בטלה, דאי לא תימא הכי... למ"ד דקדושה שניה קידשה לשעתה ולא קידשה לע"ל, עכשיו שהארץ חריבה מי איכא למימר [דכיון] דאינה קדושה דחיבתה נמי בטלה. הא ודאי אינו נראה. ואע"פ שיש לחלק ולומר שעכשיו שהכל חרבה, אע"פ שבטלה קדושתה חיבתה לא בטלה, אבל בכיבוש שני (וכלומר, כשעדיין היה כיבוש שני בתוקפו) כיון דמקצת הארץ קדושה, מה שלא כבשו, שאינו קדוש, בטל נמי חיבתו שאינו חביב אלא הקדוש, אבל עכשיו שבעוונותינו אינה קדושה כלל ליכא למימר דחיבת כל הארץ בטלה, ואכתי במקומה עומדת.

העולה מדבריו הוא שחיבת הארץ היא ענין יחסי. כשבטלה כל קדושת הארץ, **כולה** בחיבתה עומדת ולא ממצות ישיבת הארץ, אלא מסברה שמן הראוי לדור במקום המקודש ביותר, כשם שהאבות דרו בארץ לפני קידושה. וכשם שהכל מעלין לירושלים, עיין שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנד סעיף לג). אך כשחלק מהארץ התקדש יש לחבב רק את החלק המקודש יותר, כי מן הראוי

6. בדבריו שבדפוסים שלנו נפלו שיבושים רבים. בשנים האחרונות יצאו לאור חידושי הריטב"א בהוצאת מוסד הרב קוק, והתברר שחידושים אלו המיוחסים להריטב"א אינם שלו אלא של ר' קרשקש וידאל, תלמיד הרשב"א והר"ן, והעתקתם עפ"י ההגהה המדויקת החדשה.

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

לחבב את המקום המקודש, וכל המקודש מחבירו חביב מחבירו. וכשאינן מקום מקודש יותר כל הארץ חביבה. וא"כ י"ל שה"ה לענין דירת הארץ. יש חובה לדור במקום המקודש יותר, אך כשאינן מקום מקודש יותר כל א"י ראויה לדירה.

אמנם לדין דקיי"ל קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לע"ל, אך קדושה שניה קידשה לשעתה ולע"ל, יש לנו בא"י מקום מקודש יותר שרק הוא ראוי לדירה לדעת חלק מהראשונים, התוס', הר"ן הרשב"א ורבנו קרשקש וידאל. אולם אין איסור הישיבה בגבול עולי מצרים כאיסור הישיבה בחו"ל, אלא משום שיש מקום מקודש יותר והוא גבול עולי בבל. אך כשהמטרה היא להכליל גם את הגבול של עולי מצרים בגבול הקדושה העיקרית של א"י, הר"ז בודאי מצוה גדולה, שהרי מטרתה להגדיל קדושה ולהאדירה, וכל המוסר נפשו על מצוה זו קדוש יאמר לו.⁷

1. סיכום שיטות הראשונים במצות הישיבה בארץ

בסיכום שיטות הראשונים למעשה במצות ישוב הארץ בגבולות עולי מצרים נראה לומר אפוא בשלשה כיוונים.

א. מצות ישיבת הארץ אינה תלויה כלל בכיבוש, אלא בגבולותיה הקבועים והמקודשים של א"י עפ"י הבטחת ה' לאברהם (הכפ"פ, התורי"ד והרמב"ן). ובאחרונים, הרדב"ז פ"א מהל' תרומות ה"ה, ופ"ה מהל' סנהדרין, ומרן הרב קוק זצ"ל במבוא לשבת הארץ פט"ו. ולשיטה זו אפשר לומר שר' אבא שהיה מנשק כיפי דעכו ורבנן דהווי מיפטרי מהדדי מעכו, זה משום שעכו

7. אפשר לתרץ באופן נוסף את מצות ישוב א"י כיום בתחום עולי מצרים. פוסקי דורנו דנו בשאלה אם כבוש צה"ל מקדש את המקומות שנכבשו (כגון, אילת) או לפחות מחזיר את הקדושה הראשונה של עולי מצרים – ראה ארץ חמדה, עמ' פ"ו, ציץ אליעזר ח"י סי' א, הובא בספר ארץ ישראל בספרות השו"ת, שלוקטו ע"י הרב י. שציפנסקי, ח"ג פרק ששי, עמ' רכת, רמב, ושם הובאה דעה חולקת. וכדעה הראשונה של הציץ אליעזר, נוטה גם דעת המחבר עצמו במורשה א, עמ' 20 ואם כן הוא ביחס לתרו"מ הוא הדין ביחס למצות ישוב הארץ – הערת עורך תחומין.

הרב יעקב אריאל

היתה עיר נמל, וממנה היו מפליגים בים ודרכה היו נכנסים ארצה, לכן ר' אבא שבא בספינה נישק לראשונה את כיפי דעכו וכך רבנן שנפטרו זה מזה, נפטרו בעכו).

ב. מצות ישיבת הארץ תלויה בכיבוש עולי בבל, שבו תלויות בעיקר המצוות התלויות בארץ. (התוס', הרשב"א והר"ן בתחילת גיטין). אולם גם לדעה זו אם המטרה היא להרחיב את גבולות הארץ ולאפשר את קידושם, אם ע"י עצם החזקה, ואם בתוספת קידוש מיוחד, מסתבר שיש מצוה בישיבה במקום זה. ודוגמה לזה מצינו בתוס' שבועות (טו ע"א ד"ה אין) שהקשו איך העזרה מתקדשת בשיירי מנחה למ"ד אין מנחה בבמה. ותירצו שני תירוצים: א. כיון שהכל בא בבת אחת, הקידוש ועשיית המנחה, היה מקומה מתקדש והעבודה היתה מחנכתו. ב. כיון שאי אפשר לקדש את העזרה באופן אחר הכרח לומר שהמנחה מותרת. ובנידון דידן, לא מיבעיא לתירוץ השני גם כאן י"ל שמכיון שאין אפשרות להרחיב את גבול ישראל אלא ע"י כיבוש או ישיבה, מי שכובש או מיישב לשם הרחבת הגבולות מקיים בכך מצוה, אלא אפילו לתירוץ הראשון י"ל שמכיון שע"י מעשה זה של התיישבות מסייעים לקידוש הגבולות הרחבים, ישובו וקידושו באין כאחד, אע"פ שאינו בבת-אחת ממש.

ג. אין איסור ישיבה במקום שנתקדש ע"י עולי מצרים כישיבה בחו"ל, אלא יש עדיפות יחסית לישיבה במקום המקודש יותר, ולכן לצורך מצוה ובפרט לצורך מצוות ישוב הארץ, הרחבת קדושתה וחיזוק בטחונה, מצוה לישוב במקום שנתקדש ע"י עולי מצרים. ושיטת ר' קרשקש וידאל, ויתכן שגם התוס', הרשב"א והר"ן יודו לו).

עפ"י שיטה זו יש להבחין בשני דינים במצוות בישיבה בא"י, דין אחד בקדושת הארץ מצד עצמה, ודין שני מצד המקום שנתחייב בכל המצוות התלויות בארץ, דהיינו שנתקדש בקדושה שניה, אך גם במקום שיש בו רק קדושת הארץ מצד עצמה יש מצוה בישיבתו. ועפ"י"ז יש לדחות ראיה שנוהגין להביא לדעה שמצוות ישיבת הארץ אינה מצוה מצד עצמה, אלא בגלל המצוות התלויות בה מהגמ' (סוטה יד ע"א): "דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה, הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי". וכבר נאמרו תירוצים רבים בדחיית ראיה זו.

קדושת חבל ימית וחוף עזה – מצוות והתיישבות

אך להנ"ל מיושב הדבר שפיר. מצד קדושת הארץ עצמה היה משה בארץ ישראל, שהרי גם ערבות מואב בכלל גבולותיה הקדושים של א"י, כפי שהובטחה לאברהם, אלא שמשם רצה לקיים את המצוה בשלימות הידורה ע"י חיוב במצוות התלויות בה, וזה היה תלוי בכיבוש וחילוק בעבר הירדן המערבי לכן רצה ליכנס לעבר הירדן המערבי. ומצאתי שהמשך חכמה פרשת ראה בתחילתה, כתב קרוב לזה, אולם את ר' קרשקש וידאל לא הביא, ולדברינו יש לו תנא דמסייע).

ועפ"ז יש גם לדחות את הראיה שנוהגים להביא מדברי הרשב"ם (ב"ב צא ע"א, ד"ה אין יוצאין) שאסור לצאת מא"י לחו"ל משום שמפקיע עצמו מן המצוות, משמע שסובר שאין מצוה בישיבת הארץ מצד עצמה, אלא מצד המצוות התלויות בה. ולהנ"ל מבואר שאפילו בא"י גופה אין לצאת לכתחילה ממקום שחייב במצוות למקום שפטור מהן אלא כשיש סיבה מיוחדת. והדבר מוכח מאותה סוגיה, שבהמשכה היה ר"ש בן יוחאי אומר, אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו, מפני שיצאו מארץ לחו"ל. וקשה הרי הם יצאו למואב, ומואב אף היא בכלל א"י שהובטחה לאברהם: (עי"ש נו ע"א שלר' יהודה, קיני קניזי וקדמוני הם שעיר עמון ומואב. אמנם י"ל שר"ש לשיטתו שסובר שהם ערדיסקיס אסיא ואספמיא. אך אין הכרח לומר שר"ש חולק על ר"י וסובר שמואב אינה מא"י, שכן מואב שטהר בסיחון משמע שהיא מא"י, ומסתבר שאותו חלק שלא טהר בסיחון אף הוא מא"י,⁸ אלא שהיו מעוכבין מלכובשו בגלל איסור מיוחד שהטילה התורה לא להתגרות במואב מלחמה) אלא ע"כ היציאה מא"י שנתקדשה לגמרי, גם למצוות התלויות בה, לא"י שהובטחה לאברהם בלבד אף היא אסורה. ואף ע"פ שבשעת רעבון אף זו מותרת, לגדולי הדור אלימלך מחלון וכליון, אף בשעת רעבון אסורה היציאה).

ועפ"י כל הנ"ל, יש לפקפק אם אמנם סברת המנחת חינוך שאין איסור לא תחנם במקום שנתקדש ע"י עולי מצרים בלבד מוסכמת על כל הראשונים.

8. בתוס' יבמות (טז ע"א) מבואר – ע"פ המשנה (בפ"ד בידים) – שהוא חו"ל, כבבל ומצרים, עי"ש – הערת עורך תחומין.

הרב יעקב אריאל

מיהו כבר הורו המתירים, וראשון להם ר' מרדכי רוביו בשמן המור (סי' ד), שכשהמכירה לגוי אינה לטובת הגוי אלא לטובת ישראל, ובפרט במקום שיש חשש שאם לא נחזק את הישוב היהודי במקומות אלו, אדרבה יגרום הדבר לחניתם החזקה יותר של הגויים באותם מקומות (ומי עיור ועינים לו שאינו רואה את המאבק על כל פיסת קרקע המתנהל כיום בארצנו הקדושה!! וכל המשתהה ומתמהמה מחיזוק הישוב היהודי בארץ והרחבתו מסייע בכך לחיזוק החנייה הנוכרית בא"י).

היושבים בחבל עזה ונאחזים בו בצפרניהם ושיניהם מתוך מגמה להבטיח את הכללת האזור בגבול ישראל, ולקרב בכך את הזמן שקדושת הארץ לכל דבר תחול גם עליו, מקיימים את מצות ישוב הארץ בגופם ואשרי מי ששם חלקו עמהם. הוא שכתב הלוי בחתימת ספרו הקדוש הכוזרי, בהסבר הפסוק "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו", ש"ירושלים (וה"ה א"י לכל גבולותיה) לא תיבנה עד שיכספו אליה בני ישראל תכלית הכוסף". כן יהיה רצון במהרה בימינו – אמן.